

# Environmentální etika ve školní výuce

*Ve druhém čísle Geografických rozhledů jsme stručně představili základní možné přístupy k environmentální etice. Cílem následujícího textu je shrnout teoretické poznatky o aplikaci problematiky do vzdělávání a ukázat možnosti praktického využití těchto poznatků ve výuce zeměpisu i dalších předmětů.*

V obecnější rovině se vztahem vzdělávání a ekologické etiky zabývala Dlouhá (2007). Autorka konfrontuje různé přístupy s aktuálními vzdělávacími požadavky. Upozorňuje přitom především na skutečnost, že současná kurikula jsou založena na jednostranném racionálním pohledu, který směřuje pouze k blahu jedince a lidské společnosti, zatímco ostatní přístupy zůstávají opomenuty.

Průřezové téma Environmentální výchova v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání (nejen) z hlediska zastoupení jednotlivých směrů zhodnotil Činčera (2009). Z provedené analýzy vyplývá, že průřezové téma je z tohoto pohledu zpracováno poměrně vyváženě a žádný z přístupů výrazně neupřednostňuje. Seidlová (2010) zhodnotila aktuální nabídky učebnic zeměpisu pro gymnázia. Podle jejích závěrů převažovaly v hodnocených učebnicích antropocentricky laděné výroky (výsledkům tohoto výzkumu bude věnován samostatný článek v příštím čísle Geografických rozhledů). V práci Matějčka (2010) lze najít výsledky výzkumu environmentálních postojů budoucích učitelů zeměpisu. Z výsledků vyplývá, že v této specifické skupině respondentů převažovala ekocentrická hodnotová orientace.

Obšírněji se problematice environmentální etiky věnují Jickling a kol. (2006), kteří nabízejí k úvaze také konkrétní témata, resp. etická dilemata.

## Jak přistupovat k environmentální etice ve školním prostředí?

Škola by měla pokud možno nabízet různé pohledy a přístupy, zároveň by však měla působit nestranně. Aby mohla tuto úlohu plnit, je třeba, aby učitelé (nejen zeměpisu) v první řadě „diagnostikovali“ sami sebe – tedy aby si uvědomili, ke kterému z přístupů k environmentální etice se přiklání. Toto uvědomění si vlastního zaměření umožní učitelům větší nadhled. Svůj názor nemusí nijak tajit, zároveň by však měl nabízet i další možné přístupy a umožnit tak žákům jejich kritické a nestranné posouzení.

Konkrétní požadavky na žáka, resp. studenta lze formulovat do podoby konkrétních očekávaných výstupů takto:

žák / student:

- orientuje se v základních přístupech k environmentální etice,
- rozpozná, kterému přístupu k environmentální etice odpovídají názory na konkrétní otázky spojené s životním prostředím,

- kriticky a nestranně posoudí rozdílné názory na konkrétní environmentální otázky z pohledu různých přístupů k environmentální etice.

Některé konkrétní aktivity a úkoly, které mohou napomoci k dosažení těchto cílů, jsou navrženy v následujícím textu.

## Příklady konkrétních aktivit

Vzhledem k povaze problematiky environmentální etiky je nejrozšířenější a zároveň zřejmě i nejvhodnější metodou k zařazení tématu do výuky forma diskuse. Diskusní charakter má také většina aktivit, které navrhuje Jickling a kol. (2006). Autoři předkládají řadu konkrétních příkladů problémů z oblasti životního prostředí, které mohou posloužit jako podklad pro diskusi ve školní výuce. Ukázkové příklady problémů, o kterých lze v hodinách diskutovat, jsou uvedeny v rámečku č. 1. Obdobných aktuálních problémů a dilemat lze najít v současném světě velmi mnoho, přičemž řada z nich je předmětem politických sporů.

Diskuse a diskusní aktivity ve výuce můžeme pojímat různým způsobem. V případě konkrétních a jasně vymezených problémů lze diskusi koncipovat jako vzájemné argumentování dvou stran s odlišným názorem (zjednodušeně příznivců a odpůrců určitého řešení či názoru). Jednotlivé strany předkládají střídavě své argumenty, přičemž platí pravidlo, že každá strana před vyřčením nového argumentu či dotazu reaguje na předchozí dotaz či argument protější strany. Zajímavým prvkem je možnost „přeběhnout“ k protější skupině (tuto možnost by však měl mít každý účastník diskuse pouze jednou). Podrobněji tento způsob diskusí rozebírá Alvermann (1991).

Řešení etických problémů, zejména těch, které souvisejí s využíváním zvířat, je součástí některých výukových programů z nabídky středisek ekologické výchovy. Příkladem může být aktivita Zákon o právech zvířat (viz rámeček č. 2). Další náměty na činnosti k této problematice lze najít např. v publikacích Leblocha a Leblochové (2001) či Máchala (2000).

Efektivní formou zařazení diskusních aktivit do výuky jsou simulační hry. Pro zařazení environmentálně-etických témat je důležité zejména to, že simulační hry umožňují komplexní rozvoj osobnosti žáka (tedy nejen znalostí, ale také dovedností, a především postojů), učí systémovému a abstraktnímu myšlení a poskytují možnost bezpečného prostředí pro učení. Navíc významně

zvyšují motivaci k učení. Podrobnější informace o simulačních hrách a o možnostech jejich využití ve výuce lze najít např. v publikaci Činčery a kol. (1996).

## Rámeček č. 1 – Příklady environmentálně-etických dilemat

*Následující texty lze využít ve výuce jako motivační úvod k diskusím o environmentální etice. Naším hlavním cílem by přitom mělo být, aby si žáci uvědomili, že na dané problémy lze nahlížet z různých úhlů. Diskuse by měly zároveň u žáků podporovat schopnost obhájit své názory, a to i v případě, že nezapadají do hlavního názorového proudu.*

### Velké sloní dilemma

Jedním ze zásadních dilemat ochrany přírody je redukce přemnožených druhů živočichů, kteří devastují vegetaci či celou krajinu, hubí populace jiných živočichů nebo ohrožují lidské aktivity. K tomuto stavu často dochází v souvislosti s invazními druhy.

Ještě větší dilemma nastává v případě přemnožení druhů původních, nebo dokonce vzácných a chráněných. Takový problém řešili ochránci přírody například v Krugerově národním parku v jižní Africe, kde došlo k přemnožení slonů. Přestože z řady oblastí v Africe sloni vymizeli, v některých částech kontinentu, zejména v národních parcích na jihu Afriky, došlo k jejich přemnožení. Slon africký je býložravec, který denně zkonzumuje až 225 kg potravy. Vzhledem k nedokonalemu zpracování však potravu zužitkuje jen z 35–40 %, takže zároveň denně vyprodukuje až 180 kg trusu a 40–60 litrů moči. Jejich přemnožení proto vyvolává značný tlak na obývané území, a to jak na abiotické prostředí (mechanické narušování terénu), tak na flóru a faunu (nadměrné vypásání vegetace, silná konkurence pro ostatní býložravé druhy, úbytek biodiverzity).

V minulosti mohli sloni volně migrovat, v současné době jsou však jejich populace ohraničeny hranicemi národních parků, kde dochází k jejich přemnožení. Zatímco část ochránců přírody souhlasí s řízeným snižováním početních stavů slonů, jiní považují uváděné dopady přemnožení slonů za přehnané, a navíc zdůrazňují, že sloni mají vysokou inteligenci, a proto jakékoliv zásahy do jejich popu-

## PLANETA VOLÁ SOS

laci považují za vysoce „nehumánní“. Situaci navíc komplikují zájmy dalších aktérů, neboť sloni jsou v tomto území významným lákadlem, které podporuje cestovní ruch, na druhou stranu však jejich destruktivní činnost turistickou atraktivitu celého území poněkud snižuje.

*Upraveno podle Jickling a kol. (2006)*

Otázky k diskusi: Do jaké míry podporujete snižování početních stavů slonů? Které argumenty jsou pro vás nejdůležitější a které naopak považujete za nepodstatné?

### Dovážená kukuřice likviduje mexické zemědělce

Pěstování a zpracování kukuřice má v Mexiku dlouhou tradici a poskytuje obživu značnému počtu obyvatel. V souvislosti se vstupem země do severoamerické zóny volného obchodu (NAFTA) došlo doslova k zaplavení mexického trhu dováženou kukuřicí. V důsledku dočasného nasycení tamního trhu dováženou kukuřicí vláda zrušila subvence místním zemědělcům, takže velké nadnárodní firmy obchodující se zemědělskými produkty si mohly začít diktovat ceny. Ceny potravin vyráběných z kukuřice se tak během několika let pro konečné spotřebitele zvýšily zhruba na pětinasobek, příjmy místních zemědělců se naopak výrazně snížily, protože svou kvalitnější, ale dražší kukuřici nemohli konkurovat hromadně produkované kukuřici z dovozu. Zemědělci, kteří i přesto kukuřici nadále pěstují, se nyní navíc obávají křížení místních odrůd s odrůdami dováženými, které jsou geneticky modifikované. Místní odrůdy jsou přizpůsobené

tamějším podmínkám a případné křížení s cizorodými odrůdami (tzv. genetická eroze) by mohlo vést k neočekávaným nežádoucím. Všechny tyto změny zásadním způsobem zasáhly zejména venkovské oblasti. Značně narušena je navíc soběstačnost a potravinová bezpečnost země, která je tak nyní více závislá na dovozu potravin.

*Upraveno podle Jickling a kol. (2006)*

Otázky a úkoly k diskusi: Analyzujte příčiny a důsledky uvedeného problému a navrhněte možné cesty k jeho řešení.

### Králici jako biopalivo?

Králici na území Švédska nejsou původním druhem, byli zde však chováni jako domácí mazlíčci a někteří jedinci unikli do volné přírody. Na svobodě se značně rozšířili a nyní způsobují nemalé škody, zejména na parkové zeleni ve Stockholmu. Město proto tyto býložravce likviduje a jako bioodpad je nechává spálit v blízké teplárně. Ročně jde o tisíce králíků. Firma, která spalování zajišťuje, využívá nový systém zpracování živočišného odpadu, na který dokonce získala dotaci z Evropských fondů. Podle představitelů firmy se jedná o dobrý systém, který řeší nakládání se živočišným odpadem a zároveň vyrábí teplo. Toto nadšení však nesdílejí ochránci zvířat ani mnozí obyvatelé Stockholmu.

*Upraveno podle oficiální zprávy vydané ČTK v listopadu 2009*

Otázky k diskusi: Jaký je váš názor na řešení uvedeného problému? Nabízíte jiné řešení?

### Rámeček č. 2 – Zákon o právech zvířat

Účastníci simulační hry mají za úkol domluvit se společně na zásadách a pravidlech, jimiž by se měly řídit jednotlivé způsoby využívání zvířat člověkem. Diskusi lze pro větší motivaci pojmout jako simulační hru, v níž se jednotliví žáci stanou poslanci parlamentu, kteří byli zvoleni za určité strany a prosazují konkrétní zájmy. Diskutovat lze například následující způsoby využívání zvířat:

1. zápasy pro pobavení diváků (býčí, kohoutí, psi aj.),
2. chov domácích mazlíčků (psi, kočky, křečci, akvarijní rybičky aj.),
3. soutěže typu Velká pardubická,
4. pokusy na zvířatech pro účely využití v medicíně (např. zkoušení nových léků), v kosmetickém průmyslu či pro vojenské účely (např. ověřování účinků chemických či biologických zbraní),
5. využívání zvířat v cirkuse,
6. lov v rámci tradiční myslivosti,
7. chov a využívání kožešinových zvířat,
8. využívání zvířat v reklamě,
9. chov a výcvik psů pro speciální účely (pro slepce, policii, záchranáře apod.),
10. velkochov hospodářských zvířat pro maso, mléko, vejce apod.

*Upraveno podle Máchala (2000)*

Tomáš Matějček,  
PřF UK v Praze  
a PřF UJEP v Ústí nad Labem  
tomasmat@seznam.cz

**Environmental Etiquette in Educational Instruction.** The objective of this article is to present basic information concerning opportunities for shaping environmental etiquette through educational instruction. Specific examples are proposed for integrating this issue into instruction.

### LITERATURA A ZDROJE DAT:

- ALVERMAN, D. E. (1991): The discussion web: A graphic aid for learning across the curriculum. *The Reading Teacher*, 45, 92–99.
- ČINČERA, J. (2009): Analýza průřezového tématu Environmentální výchova v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání. In: *Envigogika*, IV, č. 1.
- ČINČERA, J., CAHA, M., KULICH, J. (1996): Hry a výchova k trvale udržitelnému rozvoji. Brontosaurus Praha 7, Praha, 75 s.
- DLOUHÁ, J. (2007): Ekologická etika – na pomezí etikety a revoluční ideologie. In: *Envigogika*, II, č. 1.
- JICKLING, B., LOTZ-SISITKA, H., O'DONOGHUE, R., OGBUIGWE, A. (2006): *Environmental Education, Ethics, and Action: A Workbook to Get Started*. UNEP, Nairobi, 52 s. (publikace je dostupná ve čtyřech jazykových mutacích na adrese <http://www.jickling.ca/publish.html>)
- LEBLOCH, B. jun., LEBLOCHOVÁ, M. (2001): Zvířata v naší mysli. Občanské sdružení Člověk a Krkonoše, Vrchlabí, 107 s.
- MÁCHAL, A. (2000): Průvodce praktickou ekologickou výchovou. Rezekvítek, Brno, 205 s.
- MATĚJČEK, T. (2010): Environmentální postoje budoucích učitelů zeměpisu. *Informace České geografické společnosti*, 29, č. 2, 13–24.
- SEIDLOVÁ, M. (2010): Hodnocení zeměpisných učebnic z hlediska ekologické etiky. Bakalářská práce, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta UK, Praha, 46 s. + přílohy.

### APLIKACE DO VÝUKY:

Příklady dalších doporučených aktivit (některé z uvedených aktivit využívají článek v předchozím čísle):

1. Zamyslete se nad tím, jak byste vy sami odpověděli na otázky, které jsou uvedeny v tabulce č. 2 z článku v předchozím čísle *Geografických rozhledů* na s. 23, a diskutujte své závěry ve třídě. Ke kterému pojetí environmentální etiky máte podle svých odpovědí nejbližší?
2. Posuďte možnosti řešení problému nadměrné automobilové dopravy navržené v tab. 3 z článku v předchozím čísle *Geografických rozhledů* na s. 23 a zhodnotte, jaké problémy mohou řešení jednotlivých přístupů přinést z hlediska ostatních přístupů, tedy např. jaké problémy přináší antropocentricky motivovaná výstavba obchvatů měst z hlediska biocentrické či ekocentrické etiky. Zhodnotte, nakolik se různé přístupy k tomuto problému mohou doplňovat a do jaké míry se naopak vylučují.
3. Najděte v tisku či na internetu články zaměřené na environmentální problematiku, nejlépe takové, jejichž závěry jsou kontroverzní. Pokuste se identifikovat, které přístupy k environmentální etice jednotlivé články reprezentují.
4. Vyberte si určitý problém z oblasti životního prostředí a zkuste se na tento problém podívat z pohledu různých přístupů k environmentální etice.